

продукції що реалізується на внутрішньому ринку, де ціна вища а конкуренція та вимоги до якості - менші.

Перспектива подальших досліджень полягає у формуванні методики оцінки ефективності виробничої діяльності підприємства на основі рентабельності продукції та визначення шляхів вибору оптимальних обсягів виробництва різних видів продукції, з метою досягнення необхідного рівня рентабельності. Також, доцільно визначити вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, що сприяють формуванню рентабельності.

Список літератури

1. **Баліцька В.** Доходи та рентабельність діяльності підприємств України: макроекономічна оцінка / В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 9. – С. 62-63.
2. **Васильєв В.В.** Шляхи підвищення результативності українських підприємств / **В.В. Васильєв** // Фондовий ринок. – 2009. – № 12. – С. 11-14.
3. **Кодацкий В.** Проблемы формирования прибыли / **В. Кодацкий** // Экономист. – 2009. – № 3. – С. 49-60.
4. **Турило А.М.** Оцінка результативності ефективності продуктивності і збитковості підприємства. [Текст] Монографія / **А.М. Турило, А.А. Турило** - Кривий Ріг: Етюд - Сервіс, 2010. - 196 с.

Рукопис подано до редакції 17.03.14

УДК 330.322: 502.33

В.А. КОВАЛЬЧУК, д-р техн. наук, проф., В.Ю. КОРОТКИЙ, аспірант
Криворізький національний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Визначені характерні особливості інституційного середовища гірничо-металургійної промисловості в Україні в контексті сприяння формуванню та розвитку екологічно відповідального бізнесу.

Ключові слова. Екологічно відповідальний бізнес, гірничовидобувна промисловість, екологічні інтереси, екологічна відповідальність, інституційне середовище, стейк-холдери

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Соціальні та політичні правила, правові та суспільні норми, які регулюють господарську діяльність та життя в суспільстві в цілому, суттєво впливають на економічні результати виробництва. На це звертав увагу ще Адам Сміт у своїй роботі «Дослідження природи та причин багатства народів». Він прагнув показати, яким чином один специфічний набір правил більше впливає на економічний розвиток, ніж інший. Протягом більше 200 років після написання роботи А.Сміта економічна теорія в рамках класичного та неокласичного підходів намагалась виявити і дослідити переважно набір об'єктивних правил, що регулюють ринковий обмін. Інституційний підхід дає можливість розглядати взаємодію суспільних груп з врахуванням суб'єктивних уявлень людей про первинність інтересів, якість життя і сталість довкілля, а також створює методологічну основу для дослідження складних протиріч, що виникають в еколого-економічній системі.

Метою функціонування інститутів еколого-економічної системи є необхідність задоволення зростаючих потреб суспільства шляхом вирішення триєдиної задачі: раціонального природокористування, досягнення соціальних цілей при збереженні якості життя [1]. Специфіка функціонування інститутів в рамках еколого-економічної системи полягає в тому, що вони покликані регулювати відносини, в які вступають суб'єкти господарювання, і погоджувати їх суперечливі інтереси методом їх екологізації, тобто шляхом трансформації формальних інститутів раціонального природокористування в неформальні, силами яких забезпечується реальна еколого-економічна сталість. Отже, формується інституційне середовище екологічно відповідального бізнесу, що в сфері гірничовидобувного виробництва означає розробку родовищ корисних копалин із застосуванням передових міжнародних стандартів, захист довкілля, покращення умов праці та виробничої безпеки, енергоефективність, прозорість доходів і поши-

рення співпраці зі стейк-холдерами. Досягнення вагомих результатів у цій сфері передбачає необхідність налагодження ефективної взаємодії між формальними та неформальними інститутами, що враховує участь суспільства в охороні довкілля, яка визначається особистими цінностями та поглядами кожного суб'єкта.

На сьогодні в Україні середовище розвитку екологічно відповідального бізнесу перебуває на стадії формування, тому його дослідження його інституційного забезпечення є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Інституційним перетворенням у природно-ресурсному секторі присвячені наукові дослідження І.М. Вахович, З.В. Герасимчук, В.А. Голяна, С.Е. Желасової, В.М. Трегобчука, М.А. Хвесика та ін. Разом з тим недостатньо розробленими у науковому та практичному плані залишаються проблеми оцінки інституційної системи України з точки зору її сприяння екологізації бізнесу в окремих галузях економіки, зокрема – в гірничодобувній сфері.

Постановка завдання. Мета статті – дати характеристику інституційного середовища гірничо-металургійного виробництва в Україні та виявити, наскільки воно відповідає принципам екологічно відповідального бізнесу.

Викладення матеріалу та результати. Аналіз сучасного стану інституційного середовища гірничодобувної галузі в Україні на основі досліджень, виконаних спеціалістами міжнародних організацій, свідчить про те, що воно не відповідає принципам сталого розвитку і гальмує розвиток екологічно відповідального бізнесу. На сьогодні інституційна неефективність соціо-еколого-економічної системи гірничо-металургійного комплексу (ГМК) в Україні проявляється у виснаженні ресурсних запасів, деградації довкілля, зростанні захворюваності населення. Це призводить до загострення суперечностей у процесі реалізації економічних, екологічних та соціальних інтересів суб'єктів господарювання та всіх груп стейк-холдерів. При цьому спостерігається фактичне домінування економічних інтересів над усіма іншими. Розв'язання цих суперечностей можливе шляхом реформування інституційного середовища з метою забезпечення екологізації гірничодобувної промисловості, адже саме інституційна система здатна погоджувати суперечності між екологічними потребами та соціальними й економічними інтересами [2]. Важливо враховувати, що гірничодобувна та металургійна галузі тісно пов'язані між собою через вертикально інтегровані холдингові компанії. Вони відносяться до тих секторів, у яких не завжди можна домогтися подвійної вигоди (win-win) - досягнення економічної ефективності та екологічної результативності одночасно. З огляду на високу капіталоемність добувної та металургійної промисловості, очевидно, що в короткостроковій перспективі досягнути взаємовигідних рішень як для охорони довкілля, так і для заощадження ресурсів неможливо, а тому рушії екологічно дружніх змін лежать поза рішеннями з подвійною вигодою та добровільними підходами, так як вони є недієвими, коли існує очевидний соціальний пріоритет, але немає бізнес-вигоди, щоб виправдати додаткові витрати, необхідні для його задоволення [3].

В цих умовах формування сприятливого інституційного середовища з пріоритетом державного регулювання набуває суттєвого значення для забезпечення збалансованості розвитку екологічно відповідального бізнесу в сфері ГМК шляхом урегулювання взаємодії усіх підсистем (екологічної, економічної, соціальної) та визначає напрямок їх розвитку. Внаслідок надто тривалої трансформації економіки України, недосконалі інститути ринку все більше проявляють свою неспроможність при вирішенні проблем охорони довкілля та екологізації бізнесу, тому для їх реалізації необхідне державне втручання. Держава повинна визнати цінність «зеленого» бізнесу, стати його партнером, організатором та спрямувати його в русло реалізації загальнодержавних інтересів. Про це свідчить досвід індустріально розвинутих країн, де становлення екологічно відповідального бізнесу відбувалося за активної участі державних інститутів. На сьогодні практично в усіх цих країнах на державному рівні створені інституції, відносини та механізми, які сприяють зростанню ефективності природоохоронних виробництв, посиленню їх конкурентоздатності та інвестиційної привабливості.

Необхідність формування інститутів державного управління екологізацією бізнесу зумовлена також тим, що:

окремим суб'єктам бізнесу складно сконцентрувати необхідні ресурси для здійснення екологічних інвестицій, для прогнозування ринку екологічно чистої продукції, екологічної сертифікації та маркування товарів, навчання персоналу новим підходам і т.п.;

застосування екологічних технологій не гарантує негайного зростання ефективності, тому для підприємств-виробників необхідні зовнішні стимули або гарантії повного чи часткового відшкодування витрат на їх впровадження;

економічний ефект від застосування екологічних технологій проявляється в різних видах і сферах діяльності. На рівні окремих суб'єктів господарювання складно оцінити повний ефект для суспільства, оскільки суттєва частина пов'язаних зовнішніх ефектів реалізується поза сферою їх діяльності;

в умовах нинішніх українських реалій продукція природоохоронного призначення не є достатньо затребуваною, а захист довкілля поки що не відноситься до головних цілей корпоративних стратегій бізнесу. Це викликає необхідність проведення різнобічних заходів щодо стимулювання попиту на екологічну продукцію через розробку державних програм з реальними джерелами фінансування, необхідною інфраструктурою та правовим полем, для того, щоб в найближчій перспективі не потрапити в залежність від зарубіжних природоохоронних технологій та не втратити ринок екологічної продукції.

Враховуючи сказане, а також те, що діяльність екологічно відповідального бізнесу покликана забезпечити динамічну рівновагу між якістю довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та сталим соціально-економічним розвитком суспільства, на рівні держави необхідним є визначення цілей, розробка інструментів державного регулювання та інституційних механізмів управління розвитком екологічно відповідального бізнесу.

Формальні інститути та механізми їх захисту встановлюються і підтримуються свідомо, в основному - силою держави. Вони структуровані строго ієрархічно: змінити вищий рівень формальних інститутів важче, ніж попередній. Основою формальних інститутів є формальні правила і норми, зафіксовані в нормативно-правових актах, а на рівні підприємства - в ділових угодах. У законодавстві України поняття екологічно відповідального бізнесу відсутнє, хоча окремим його видам приділено увагу в різних нормативно-правових актах. Тим часом таке поняття і основні засади його здійснення закріплені в Модельному законі про основи екологічного підприємництва, прийнятому на п'ятнадцятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД (постанова № 15-6 від 13 червня 2002р.) [4], який міг, але не став основою для розробки відповідної правової бази в Україні.

Відповідно до Модельного закону, державна підтримка екологічного підприємництва має здійснюватись відповідно до державних та регіональних програм, розроблених в порядку, встановленому чинним законодавством, і співвідноситись з державними природоохоронними програмами, проектами і заходами та програмами ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Фінансове забезпечення державних програм підтримки екологічно відповідального бізнесу може здійснюватись за рахунок коштів державного бюджету, коштів бюджетів суб'єктів держави, коштів місцевих бюджетів, коштів споживачів продукції (робіт, послуг) екологічно відповідального бізнесу, коштів екологічних фондів, інших позабюджетних джерел, включаючи спеціальні фонди підтримки екологічного підприємництва, кошти, одержувані в результаті перерозподілу частини видатків з охорони та відтворення природних ресурсів.

На даний момент в Україні ми маємо розгалужену мережу формальних інституцій, що діють в складі системи державного управління екологічним розвитком ГМК, та велику кількість організованих груп стейк-холдерів, що суттєво впливають на формування екологічної стратегії галузі. Основних гравців, які можуть брати участь в формуванні інституційних засад підтримки ідей зеленого бізнесу та технологічної модернізації у гірничодобувній та металургійній галузях, можна поділити на кілька груп [3]:

власники вертикально інтегрованих гірничо-металургійних холдингів (Arcelor Mittal; СКМ; "Інтерпайп"; ІСД; група «Приват»). Ці п'ять груп і компанії, що перебувають під їх контролем, сьогодні контролюють 8 з 11 металургійних підприємств країни. Їх частка в національному виробництві складає 70%. Монополістичне домінування ФПГ призводить до того, що будучи зацікавленими в експорті (до 80% продукції виробляється на експорт), вони створюють своїми діями напруженість на внутрішньому ринку, який захищений урядом від можливих імпортерів. Існує дефіцит окремих видів продукції, в результаті чого відбувається ріст цін на українському ринку для вітчизняних споживачів продукції металургії;

державні структури, відповідальні за політику технологічної модернізації гірничодобувного та металургійного секторів (Міністерство економічного розвитку і торгівлі;

Міністерство енергетики та вугільної промисловості України; Міністерство екології та природних ресурсів України; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України; Державне агентство екологічних інвестицій України; Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України та ін.);

місцеві органи влади;

асоціації гірничодобувної та металургійної промисловості;

асоціації/мережі соціально відповідальних компаній (Українська Спільнота СВБ; Мережа Глобального договору ООН);

торгово-промислові палати (Торгово-промислова палата України; Європейська Бізнес-Асоціація);

спеціалізовані проектні організації, що надають технічні рішення для металургійної та гірничодобувної галузі;

наукові та науково-дослідні інститути;

навчальні заклади, які готують освічену робочу силу, обізнану про можливості зеленого бізнесу;

спеціалізовані засоби масової інформації;

міжнародні фінансові інститути та країни-донори;

інвестиційні та фінансові групи;

неурядові організації, особливо ті, що фокусуються на енерго- та ресурсо-ефективності;

Громади.

Логіка суб'єктивного формування та перерозподілу отриманого суспільного ефекту між вказаними групами стейк-холдерів обумовлена багатоважливим ефектом перекриття, коли один з ефектів (економічний, соціальний, екологічний) стимулює або пригнічує інші, що відбувається на основі синергетичних перетворень[5]. Зміна суспільних в бік екологізації при визначенні (на інституційному рівні) аспектів сталого розвитку викривлює існуючі умови господарювання гірничо-збагачувальних комбінатів та змушує переглядати економічні стратегії, що позначається на результатах їх діяльності. Цим обумовлюється важливість гармонізації інтересів стейк-холдерів стосовно залізрудного виробництва шляхом утворення та функціонування формальних постійних процедур державної підтримки вирішення спільних завдань гірничих підприємств та регіонів у сфері природокористування [5].

Основними напрямками державної підтримки екологічно відповідального бізнесу є [6]:

координація екологічно орієнтованої та природоохоронної діяльності (визначення загальних стратегічних напрямів, сприяння кооперації та взаємодії різних інститутів у розвитку екологічно відповідального бізнесу);

акумуляція коштів для розвитку екологічно відповідального бізнесу, фінансування суб'єктів зеленого бізнесу через бюджет, спеціальні фонди, сприяння залученню ресурсів з приватних, громадських, міжнародних структур;

стимулювання діяльності суб'єктів екологічно відповідального бізнесу через заохочення конкуренції, фінансові субсидії та пільги, через посилення природоохоронного законодавства.

страхування ризиків суб'єктів екологічно відповідального бізнесу, особливо – на початкових етапах діяльності;

створення правової бази для розвитку екологічно відповідального бізнесу і реально функціонуючого механізму, який би забезпечував його виконання;

інституційне забезпечення діяльності суб'єктів екологічно відповідального бізнесу;

формування та забезпечення умов для функціонування та розвитку необхідної інфраструктури та інформаційного забезпечення;

надання підтримки інноваційній діяльності екологічно відповідального бізнесу шляхом надання преференцій;

сприяння підвищенню громадського статусу екологічно відповідального бізнесу через організацію відповідної пропаганди його значимості;

сприяння суб'єктам екологічно відповідального бізнесу в розвитку науково-технічних, виробничих, інформаційних зв'язків з країнами СНД та зарубіжними державами.

кадрове забезпечення екологоорієнтованої діяльності;

аналіз стану екологічно відповідального бізнесу, ефективності застосування заходів щодо його державної підтримки; створення єдиної інформаційної системи екологічного підприємництва;

регулювання міжнародних зв'язків, стимулювання зарубіжних інвестицій у сферу екологічно відповідального бізнесу і аналогічних капіталовкладень вітчизняних інвесторів в Україні та за кордоном.

В Україні реалізація вказаних напрямків державної підтримки екологічно відповідального бізнесу здійснюється на надзвичайно низькому рівні, що свідчить про нерозвиненість інституційного середовища. За оцінками Світового банку, бізнес-середовище в Україні – одне з найгірших у Східній Європі та в країнах СНД (рис. 1)[7]. При цьому найобтяжливішим для своєї діяльності 70% опитаних підприємств вважають систему оподаткування, 69% - корупцію, 67% - дозвільну систему, 65% - перевірки.

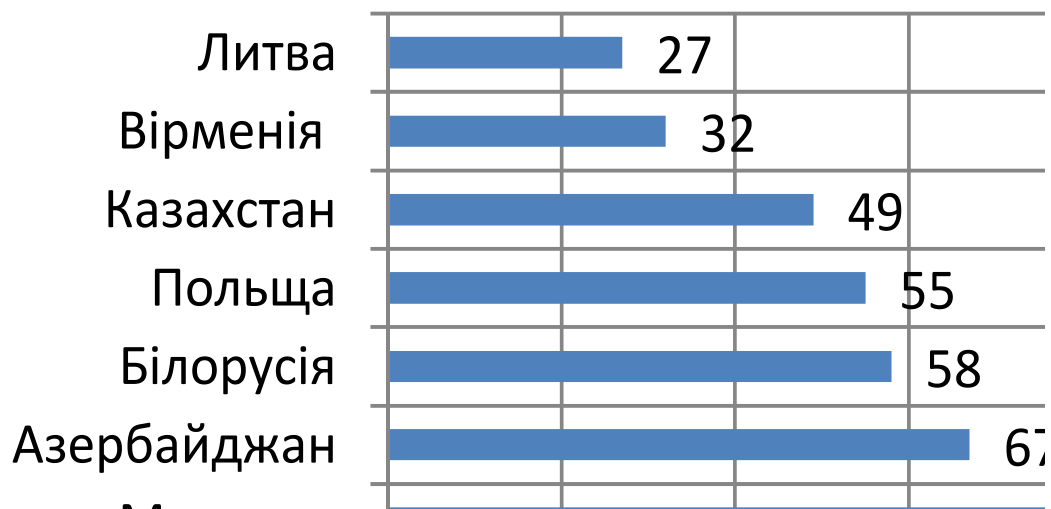

Рис. 1. Рейтинг сприятливості бізнес-середовища в країнах Європи та СНД

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного стану інституційного середовища в Україні свідчить про його невідповідність принципам екологічно сталого розвитку і є гальмом для розвитку екологічно відповідального бізнесу. Значний рівень корупції, недотримання вимог чинного законодавства (у тому числі екологічного), обтяжливість податкової системи демонструють неефективність існуючої інституційної системи та необхідність змін з метою екологізації бізнесу. Україна знаходиться на початковому рівні розвитку екологічного мислення суспільства і відповідно - на рівні неузгодженості і різноспрямованості напрямків розвитку його формальних та неформальних інститутів, які б забезпечували екологічно відповідальну поведінку підприємств [2]. В таких умовах в Україні, в першу чергу, доцільно застосовувати інструменти негативного стимулювання (штрафні санкції різних видів, плата за ресурси та забруднення навколишнього середовища, нормативне регулювання тощо).

Потребують всебічного аналізу та оцінки можливості збільшення державної участі та державного впливу на розвиток гірничодобувної промисловості. В сировинних країнах на сьогодні все більшого поширення набуває концепція ресурсного націоналізму, яка передбачає необхідність посилення контролю з боку суспільства та держави над використанням природних ресурсів, збереження їх для наступних поколінь. Ресурсний націоналізм проявляється у формі посилення контролю за участю іноземних компаній у розробці природних ресурсів, збільшенні ролі державної власності в цій сфері, і навіть експропріації та націоналізації шахт і свердловин у випадку, якщо розробка ресурсів не вкладається в обумовлені вимоги[8]. Необхідні дослідження, які б дали можливість обґрунтувати найефективніший для сталого розвитку рівень державного втручання в Україні.

Список літератури

1. Глосарій зеленого бізнесу : українсько-німецько-російсько-англійський / В. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартман [та ін.] ; наук. ред. : В. Базилевич, Д. Вальтер. – К. : Знання, 2010.
2. **Костюченко Н.М.** Особливості інституційного забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку країни / Н.М. Костюченко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна. – Випуск № 35 (149). – Донецьк, ДонНТУ, 2008. – С. 36-47.
3. Стратегія підтримки зеленого бізнесу для об'єднань приватного бізнесу України з акцентом на металургійній та гірничодобувній промисловості. - [Електронний ресурс]-Режим доступу: www.conf.eu.org/.../Ukraine_Strategy_14.03.11_UKR.doc.
4. Модельний закон об основах екологічного підприємництва. - [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/>.
5. **Волошенко В.В.** Суспільні потреби в залізрудній сировині як чинник регуляторної політики у сфері над-рокорикування / В.В.Волошенко // Вісник Запорізького національного університету. - Випуск №1(13), 2012. - с.144-154.
6. **Шевчук В.Я.** Екологічне управління: Підручник/В.Я.Шевчук, Ю.М.Саталкін, Г.О.Білявський та ін. – К.:Либідь, 2004.
7. Doing business in a more transparent world. A copublication of The World Bank and the International Finance Corporation.-2012.
8. **Кондратьев В.** Ресурсний націоналізм и структура економіки. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.perspektivy.info/print.php/ID=160351>.

Рукопис подано до редакції 17.03.14

УДК 658.5.012.1

В.Я. НУСІНОВ, д-р економ. наук, Т.В. СЕМЕНЯКА, аспірант
Криворізький національний університет

ДОТРИМАННЯ НОРМАТИВУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ, ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИТМІЧНОЇ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано необхідність дослідження ритмічності діяльності підприємства не тільки в аспекті дотримання планів з виробництва і реалізації готової продукції, а також в аспекті дотримання нормативу готової продукції. Запропонований механізм визначення втрат підприємства від недотримання нормативу готової продукції.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Ритмічна робота промислових підприємств, випуск і реалізація продукції відповідно до встановлено графіку – важлива умова підвищення ефективності промислового виробництва. Порушення ритмічності у роботі підприємств не тільки негативно впливає на результати їх виробничої і фінансової діяльності, але і викликає труднощі у споживачів.

У науковій літературі ритмічність розглядається як систематичне виконання плану випуску продукції за встановленим графіком, асортиментом і відповідної якості при максимальному використанні виробничих ресурсів підприємства, а розрахунок ритмічності прийнято здійснювати через відношення фактичних даних до планових.

У свою чергу, ми вважаємо, що дотримання та виконання плану з виробництва та реалізації готової продукції є лише однією з умов забезпечення ритмічності діяльності підприємства, а іншою, не менш важливою умовою, яка значно впливає на кінцеві фінансові результати підприємства є дотримання нормативу готової продукції на складі.

Тобто, доцільно розглядати ритмічність виробництва та реалізації готової продукції не лише в аспекті дотримання планів з виробництва та реалізації готової продукції, а й в аспекті дотримання встановленого нормативу готової продукції на складі.

Адже, саме дотримання нормативу готової продукції на складі дає можливість підприємству у будь-який час виконувати замовлення покупців, уникати збоїв у процесі реалізації готової продукції, підтримувати довірчі відносини з контрагентами. Все це і визначає актуальність проведеного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема методології, теоретичного та практичного обґрунтування питань ритмічності виробництва та реалізації продукції та нормування величини